

Féja Géza

Krúdy Gyula

Krúdy Gyula a századforduló idején tűnt fel, azóta haláláig, a harmincas évek elejéig, teleírta a folyóiratokat s még inkább a napilapokat. Regény, tárca, karcolat futott szüntelenül a tolla alól, rovatjai voltak az újságokban, füzetek és könyvek tömege jelent meg a nevével. Olyan volt, mint a gyümölcsfa, mely nem törődik, hogy merre gurul az alma. Számba sem vette, hogy mit írt, egykettőre el is felejtette. Tömérdék írása sárgul régi napilapok papírján és veszett el a szerkesztőségekben, ő maga feledkezett meg legelőbb róluk. A kapitalizmus virágkorában, midőn az írók gonddal tudták adminisztrálni magukat s odaadóan építették érvényesülésük útját, mintha vállalati igazgatók lennének, Krúdy úgy élt, mint a régi vándormuzsikás, aki a maga kedvéért nótázik és merő véletlenség, hogy mások is gyönyörködnek muzsikájában. Ömlött belőle a prózává oldott zene, törődött is vele, hogy merre futnak szét melódiái.

Úgy élt a XX. század emberbolyában, mint a nagyvárosba vetődött barbár. Hozzászokott, hozzászólt, mégis alig bírta elviselni, mert a bensejébe zsúfolt élet visszafelé húzta, álmos falvak, zizegő nádasok, sóhajtozó folyópartok világába, elhagyott óstajak felé. Lépten-nyomon előtörtek belőle az emlékek, mint az árvíz, védelemre volt tehát szüksége s védőszentjét Liber atyánkban, az alkoholban találta meg. Roppant szervezete bírta az alkoholt, más ember ilyen életmód mellett a kezdet kezdetén pusztult volna el, ám Krúdyban a „delírium” teremtő képességgé alakult, nem dűlta szét, inkább egyensúlyt teremtett benne. Ha tudatosan nézi a körülötte zibongó életet, ha beleilleszkedik irodalmi légkörünkbe, másodrangú íróvá züllött volna, vagy pedig meghasonlott volna emlékei, hajlamai és a körülötte zsvajgó élet feloldhatatlan ellentétén. A „delírium”⁷ azonban elkábította tudatát és réseket nyitott a tudatalattinak, életérzése mélységeiben sűrűsödő élményeinek, emlékeinek.

Mindvégig éjszakázó életet élt. A nappal nem az ő világa volt, alig volt keresnivalója a valóságban, a kapitalista korszak Budapestjén. Éjszaka jött meg az ő ideje, midőn a nagyváros fényei és zsvajja sem tudják elfojtani a másik világ jelentkezését: az árnyakat, az álmot, az emlékek súlyos léptű, vagy csöndes csobbanású visszatérését, a tudat alatt szendergő életnek halk kopogtatását, vagy haragos dörömbölését. Az éjszakát szerette, midőn sebesültek és elítéltek lopakodnak elő, hogy még egyszer kortyintsanak a létezés italából és kiöntsék mindazt, ami lelkük fenekén összegyűlt csöndes panaszként, vagy emésztő méregnek. Az éjszaka kellett Krúdynak, mikor a valóságos élet körvonalai lágyan szétomlanak s helyet adnak apáinknak,

nagyapáinknak, őseiknek, titokzatos kapcsolatainknak, napfényben láthatatlan összefüggéseiknek. Krúdy látszólag korhely, kártyás, szoknyabolond életet élt, mint a barbár a metropolisban, de ebben a barbárban őskultúra oldódott modern művészeté a borospohár mellett. Kártyaszobákban, korcsmákban és örömházakban léhaskodott, de látszólag léha élete szüntelen fogantatást takart.

Krúdy első könyvei a kilencszázas években jelentek meg. Elbeszélésekkel kezdte, egyelőre Mikszáth nyomain ballagott. Első könyvei elárulják, hogy a nemesi kultúrából csöppent a magyar irodalomba. Hiába tűnt el látszólag a rendi Magyarország: a népi világ a feneketlen mélységben maradt, ahol azelőtt is volt, hírnökei elpusztultak a falvakban, ha magvaik meg is fogantak, nem jutottak el a végső állomásig: a virággá nyílásig. Budapesten polgári irodalmat próbáltak teremteni, a vidékről fölvetődő jobbak pedig egyelőre továbbra is a nemesi kultúra utolsó üzeneteit hozták s úgy látszott, hogy sohse fogyunk ki ezekből az utolsó üzenetekből. Mikszáth, Ady, Justh Zsigmond, Kaffka Margit, Török Gyula, Krúdy, részben még Móricz Zsigmond is többé-kevésbé a nemesi kultúrából táplálkoztak s a Mikszáth-nyomokon bandukoló fiatal Krúdy már azt a hitet keltette, hogy gyökerei szélesebb területet hálózhatnak majd be, mint Mikszáth Kálmáné. Krúdy Mikszáthtól a pajkos történetet tanulta meg, a „pikáns” novellát, ezenkívül még kissé szlávós ízű miszticizmusa emlékeztetett Mikszáthra, ám Krúdy „szlávossága” más volt, mint a nagy palócé, lengyeles, tehát könnyelműbb, a könnyelműség nála elsőrangú művészi erővé nőtt: fölényesen ment a maga útján, érdeklődés nélkül nézett mindenre, ami művészi érdeklődésének körén kívül esett. Első novellái vidéki-úri históriák, nemesi-családi novellák, egyben tanúságok, hogy a nemesség humánusát és belső kultúráját milyen kevéssé aknázták ki a magyar irodalom. A nyugati kultúrhatások túlságosan ránk feküdtek, íróinkat századokon keresztül elsősorban az érdekelte, hogy miképpen tudunk rezdülni a nyugati kultúra különféle hatásaira. Néha ugyan különös hangokat hallottak, belülről jöttek ezek a hangok és hasonlatosak voltak tájuk sóhajtásaihoz; egy-egy pillanatra föl is villant az írókban, hogy ezekre a hangokra kellene figyelniök - Kölcseyben szemlélhető tisztán ez a vívódó folyamat -, de aztán megrettentek tőlük, túlságosan „idegennek” találták őket, ha a nyugati kultúra hangjaihoz hasonlították, barbárnak vélték, nem tudták, mit kezdjenek velük. „Nyugat kapujában”, melyről különben oktalanul letagadtuk, hogy egyúttal Ázsia utolsó sánca is, ilyen pusztító alacsonyossági érzéssel

JÖHET IDŐ, HOGY EMLÉKEZNI BÁTARBAN DOLOG LESZ, MINT TERVEZNI

viaskodtunk. Így voltunk nemcsak ezekkel a hangozókkal, hanem általában a magyar étellel, azt is barbárnak véltük, ámbar szerettük, de egy kicsit, néha nem is kicsit, szégyenlettük. Krúdy a tanúság, hogy gyermekkorában, tehát évtizedekkel a jobbágyfelszabadítás után, midőn a régi kúriák és udvarházak többnyire már gazdát cseréltek s a hajdani nemesség a kataszterben tömörült, vagy másnemű hivatalban gyökeredzett, még mindig menyinyi észre nem vett, irodalomba nem mentett emléke élt a nemesi kultúrának. Úgy véljük néha, hogy egy viruló társadalom termő bőségéből merít a fiatal Krúdy, holott a régi bőséges életkedvnek csak foszlányait dolgozta fel.

Más tekintetben is elválik a fiatal Krúdy útja Mikszáthtól. Mikszáth látóköreit lezárta a humor kerek és kerekítő mosolya, ám az ifjú Krúdyban feszegető nyugtalanság érezhető. Nem időzik olyan tempóban és kényelmesen a témáinál, mint Mikszáth, nyugtalanul szökell, mohón vándorol, sokat markol. Korán jelentkezik írásaiban érett korának legjellegzetesebb vonása: az élet és álom összefonódása; furcsa merengés, melyet a gondolat és a megérzés, a sejtés és a látás, tehát az ember legnemesebb képességei közösen szövögetnek. Figurái olykor már félig-meddig fantomokká válnak, egyelőre nem tud mit kezdeni velük, de már sejtí, hogy a magyar legalábbis annyira a fantomoknak él, mint a valóságnak, - ezek a fantomok azonban merőben másnemű lények, mint amelyekkel hasonló néven a nyugati irodalmakban találkozunk.

A századforduló idején a városi-polgári irodalom és publicisztika divatba hozta a magyar táj és szellem lesajnálását. Szüksége volt erre, hogy a maga gyorsított lényegét igazolja és kapitalisztikus természetű üzleteit sikeresen gyümölcsöztethesse. A fiatal Krúdyban a lesajnált, lenézett vidéki élet egyszerre kivirul, minden színe és íze szellemmé tisztul, megindul, létét érezteti, mondanivalóját suttozja. Az „urbánus” elmélkedők arról panaszkodtak a századforduló idején, hogy a magyar élet szegény, nem ad elegendő élményt és ingert nagyszabású művek, modern regény-eposzok teremtésére. Krúdy eleven cáfolat volt már elindulásában is, de nem akadt magyar kritikus, aki észrevegye. Később is a magyar kritika mostohagyermek maradt Krúdy Gyula. Legtöbb művéről komolyabb kritika nem látott napvilágot, utolsó műveit észre sem vették, vagy pedig közhelyeket férceltek róluk. Mindmáig egyetlen megértő és megérző tanulmányt sem kapott, a haladók éppen úgy megfélemedtek róla, mint a konzervatívok, holott a magyar élet gazdagságának egyik legnagyobb irodalmi bizonyítéka.

A fiatal Krúdy már látta, hogy a magyar élet - „létezésünk” - groteszk, „aszimmetrikus”, melyet hiába igyekeznek nyugatos „szimmetriába” törni Kazinczy Ferenc óta annyian. Azt is érezte, hogy ez az aszimmetrikus, gyakran groteszkbe hajló alkat a

szimmetriánál átfogóbb, teljesebb kozmikus egyensúlyt fejez ki, tehát magasabb rendű és ősbibb művészi egyensúly is létezik az antikból kölcsönzött szimmetrikus harmóniánál; Krúdy nem pácolta humorba groteszk figuráit és az „aszimmetrikus” magyar egyéniséget, volt bátorsága a maga valóságában kifejezni és mindvégig hű maradt hozzá.

Am első novellái még nem sokat mondanak erről a Krúdyról. A szakállszárítón, A podolini takácsné, A pajkos Gaálék még csupa szabályos, kerek novella. Még sokat ad a szokványos mesére, a fogható történetre és ebben a modorban is kitűnő elbeszélőnek bizonyul. 1910 körül történik döntő fordulat művészetében. Egyszerre ösztövére meséjű történeteket kezd írni; felületes szemlélő azt hihe-ti, hogy hanyatló korszakba érkezett. A külső történet mindinkább eltűnik írásaiból s hűlt helyét még nem tölti be nagyarányú belső ömlés, de érezzük, hogy az író már fölemelte fejét az „ölből”, a patriarkális legendák légköréből. Szindbád volt az átmenet, a keleti hajós, az Ezeregyéjszaka hírnöke, akinek történeteiből csaknem az író önéletrajzát is összeszedhetjük. Szindbád alakja ismét keleti „visszahatás”, helyesebben „visszaütés” a magyar irodalomban. Szelíd, de határozott tiltakozás romantikánk és realizmusunk emberábrázolásával szemben egyaránt. Novellafüzérek tömege született róla s a Szindbád-históriák jobbjai és legjobbjai már nem a régi novellatípus ellen tiltakozó szikár írók, hanem tele vannak prózává folydogáló zenével, sajátos kozmikus légkörrrel és búbjóságokkal. Szindbád nem „egyéniség” a romantika duzzadt, vagy pedig a realizmus körülhatárolt értelmében, tulajdonképpen nem is ő a Szindbád-históriák igazi hőse, hanem a szeszélyes, irgalmatlan lét, mely sodorja, löki, vonzza, kalandokba bonyolítja. Tájak, kozmikus mámorok és szomorúságok úsznak vele együtt, emlékei testet öltenek, halottjai visszajárnak, az élők pedig olykor holt képpé fakulnak. A széles, határtalan létnek Szindbád körül gomolygó atmoszférája szinte fontosabb Szindbád alakjánál s a léha kalandor egyre jobban a mítoszok humánúrára emlékeztet: a kozmikus színjáték mérhetetlen gazdagsága és szent felelőtlensége csapódik le benne. A kor nem vette észre, hogy ez a rafináltan finom figura milyen elszánt tiltakozás a nyugati kultúra életszemlélete és emberszemlélete ellen. A racionalizmus, a realizmus, a naturalizmus és mindenféle izmus bekerítette a létezés egy darabját és „rendszer” csinált a határokon belül, élesen elkülönítette a dolgokat és néhány eredőre vezette vissza őket, néhány alkotó tényező ismerete alapján pontos és kielégítő magyarázatot akart adni az egész létezésről. Az irodalomban megszületett a homocentrikus életszemlélet, a racionalizmusba korlátozódott emberhez szűkítették a létet, a világot, a ráció fénysugaraival próbálták megvilágítani a mindenséget. Krúdy közönyös göggel tekintett erre a felfogásra, szembe helyezkedett korának uralkodó kultúrájával, mint

JÖHET IDŐ, HOGY EMLÉKEZNI BÁTARB DOLOG LESZ, MINT TERVEZNI

Ady: széttörte a korlátait, vállrándítással felelt a ráció gőgös követeléseire, - a legnagyobbra vállalkozott: a határtalan létet próbálta furcsa zenei-próza műveivel megfogni, felérni.

Közben kísérletet tett, hogy regényt írjon a maga életérzésének képére és hasonlatosságára. A vörös postakocsi az első kísérlet, nemsokára megírta Őszi utazás a vörös postakocsin címen a folytatását is. Ebben a két regényben olykor már teljesedés, ami a Szindbád-novellákban többnyire még csak sejtetem, már érezzük a fantomok suhogását, de ezek a fantomok eleven emberekbe járnak háltni, vagy vendégségbe. Félig-meddig azonosak az élőkkel, akik folyton kilépnek szokványos emberi dimenzióikból, melyeket különben nagyon szeretnek és forrón betöltenek, szívesen időznek szeszélyes kanyargóinál, holott lényegében csak az élet határértékei, sűrített tartalmak izgatják őket. Krúdyt is az élet sűrített tartalma érdekelte, melyet csak a mámorban lehet fölérni. Művészete mégsem nevezhető szürrealizmusnak, inkább mágikusnak s bűbájosnak, bár igazi mágiája még csak szárnyát bontogatja ebben a két regényben.

De már nyíltan szakít az élet mesészerű ábrázolásával, a határozott történetre, események logikus sorozatára épülő regénnyel, melyet „realisnak”⁷ vélt a kor, Krúdy azonban tudta róla, hogy a legnyilvánvalóbb valóságatlanság és valószínűtlenség. Afelé közeledett, amit a racionalista kor „vízióként” kezelt, holott Krúdy „víziói” többet foglaltak össze a bennünk és körülöttünk történő létezésből, tehát a valóságból, mint a realizmus és naturalizmus minden igyekezete. A magyarság páratlan egyensúlyérzéke természetesen Krúdyban is elevenen élt, a „vizionárius” helyenként tobzódik az érzékiségben, majd csaknem átsap a társadalmi regénybe, mégpedig a legtisztább művészettel: nem elegyít tendenciát a műbe, nem lép fel szigorú prédikátoros modorban, hanem a keleti bölcs mindent megértő egykedvűségével ábrázolja, hogy mi minden tört be 1867 után az országba s csalta, szédítette, egyben vigasztalta, narkotizálta a meggyengült és korhadó gyökerű nemzedékeket. Észrevette, hogy a modern urbanizmus mérgei miként keverednek a magyar úri bomlás mérgeivel s a kettő furcsa nyugatos-ázsiai lázától miként vonagolunk, táncolunk, vagy önmagunkba roskadunk, - Ady híres Korroborijának élménye benne villant fel először. Krúdy érezte, hogy a kapitalista-materialista-racionalista nyugat-európai világrend értelmében haszontalannak tetszik a magyar társadalom jelentékeny része, nincs számára fölmentés és jövő. De ugyanakkor érezte az időszerűtlenek, lemaradottak, az életképtelenek igazát is, meghalotta, hogy mélyebb és igazabb életanyag hörög és haldoklik bennük. Nem csupán a társadalmi harc elesettjeit látta, hanem az emberi elesetteket is, a „keleti” magyarokat, akik egy reánk kényszerített idegen életforma halálos sebétől véreznek, akik élve fantomokká szépülnek, vagy nyomorodnak.

Ugy vetették be ezek magukat az „urbs” idegen életébe, mint az öngyilkosok a nagy tóba, kísértettek lettek már életükben. Egy egész „fajta” seblázát, vízióit és agóniáját látta Krúdy Gyula, az úri magyarság nagy halotti torát, mely társadalmi szemmel riasztó volt s méltónak ítéltetett a halálra, de mégis: magyar ősképek mozdultak benne, a magyar humánus adott hírt magáról.

„Eltévedt lovasok” lépdelenek s vágatnak ebben a két regényben, kergetik a fényt, melyre szomjúhoznak, de ezen a földön még csak, vagy már csak lidércek pislognak s lobbannak csalfán. Szemere Miklósban, e két regény hőseiben, azt ábrázolja, hogy hová züllött a „nagy kán”; ő járja legválasztékosabban az úri magyarság haláltáncát. Krúdy többek között ezt a haláltáncot is páratlan művészettel írta meg, - hangsúlyozom, hogy többek között, mert a társadalmi mondanivaló csak színe volt dús spektrumának, Krúdy mindig a teljes létezés kifejezésére törekedett, tér- s időszemlélete messze elhagyta a kor tér- s időszemléletének határait. A társadalom nála csak egy szerv volt az egész lét, a mágikus alkatú emberség sűrű egészében, ezért: Ady s Juhász mellett ő a kor egyetlen mitológiai alkatú írója. De éppen ezt nem vették észre benne, ezt nem méltányolták. Ha műveit összehasonlítjuk a kor nyugat-európai irodalmával, feltétlenül érezzük, hogy Krúdy mélyebb, ősi, bonyolultabb kultúrából jött. Éppen úgy eurázsiai alkatú író, mint Ady vagy Tamási.

Krúdy a világháború derekán bontakozott ki igazán: 1915 és 1920 táján születtek legnagyobb művei. Tömérdek novella mellett egész sereg regényt írt, a magyar regény határai beláthatatlanul megnőnek, kiszélesednek ezekben a művekben, életérzésük diadalmasan hódít, olyan szűzi tájakra érkezik, melyekhez ki tudja, mikor jut a lomhán balagó magyar tudat. Ebben az időben született a Napraforgó: a szláv mélabú találkozik az eleve nebb magyar pezsgéssel, a misztikum elegyedik a bölcs kétellyel, a lengyeles cifraság az egyszerűsége való törekvéssel. Modern figurák őslényekkel váltakoznak, a valóság éles vonalait a népmese bűbájossága fátyolozza. Urbánus fények jelei vetítődnek és futnak végig a szabolcsi puszták ázsiai nyugalmán, fölverik időtlen merengését. Szörnyetegek, rémek, démonok jelentkeznek, kilépnek a mitológiából, korszerű testbe öltöznek, csak mi nem veszszük észre, hogy mi rejtezik általában a korszerű köntös alatt, mert megtéveszt bennünket a homocentrikus életérzés, a nyugati-humánus szemléletmódba racionalista okoskodás. Pedig őslények, világerők, kozmikus firtorok és mosolyok megtestesítői vagyunk s ha egy-egy pillanatra elaltatjuk tudatunkat, nagyszerű jelenések tolnak szürke életünk helyébe. Krúdy nyugati értelemben „antihumánus” író volt, mint az ázsiai szellemek általában, - az alvilág, a démonok lakóhelyét látta az emberben, a legjobb esetben: angyalok és démonok, vagy faunok és a föld szelíd jóságát megtestesítő aszo-

JÖHET IDŐ, HOGY EMLÉKEZNI BÁTRABB DOLOG LESZ, MINT TERVEZNI

nvok utódait. A fogantatás, a szules nala: mitolo-
"L ténny, esemény volt. Életérzése, szemleletmod-
S eevre gazdagodott, amint „delíriuma” folyton
mélyebb vidékekre rántotta, - mágikus és démoni-
kus erők átjáróhelyének tartotta az életet, azért
becsülte oly kevésre s nem félt a haláltól, bar az
életést élvezte, fenéig őrítette

Tudat alá szorult világunknak Ady mellett o a
n a g y magyar megfogalmazója. Az ő magyarságá-
nak nincsen szüksége külsőséges jelekre, - meg a
nagy nemzedék” legjobbjai, Ady, Móricz, Juhász
és főként Szabó Dezső is sokkal több külsőséges
jellel és eszközzel dolgoztak. Krúdy magyarsága az
volt ami mélybe szorult idők folyamán és az egész
mélység feltört belőle, fekélyes titkaink, üszkösödő
vétkeink, démonaink, mágiánk, ősvallásunknak a
XX századba illő megfogalmazása és érzetése.
Ha rokonát keresem, meg kell állapítanom, hogy
figurái éppen olyan „szörnyetegek”, mint a másik
nagy kelet-európai regényíróé, Dosztojevszkije,
ám az orosz próza lassúbb folyású és terpeszke-
dőbb méretű, a magyar szintetikusabb, sietősebb,
balladásabb, - a „balladai ritmust” Krúdy Gyulá-
ban éppen úgy megtaláljuk, mint Adyban.

Legnagyobb s egyben legkevésbé méltatott
regénye Az asszonyságok díja. Ki tudja, mikor
veszi észre tudatunk, hogy a leginkább szintetikus
magyar regény immár megszületett s akkora kul-
túrtermetek, annyi életforma s epikai forma sűrű-
södik benne egészé, a léhangoknak olyan teljes-
sége szól belőle, aminőt eddig csak a zenében, a
legnagyobbak legtökéletesebb műveiben észlelhet-
tünk. Csakis európaivá finomodott „barbár” lehe-
tett képes ilyen vállalkozásra, „úr” -, a szó legma-
gasabb értelmében, - akit nem kötnék külső ter-
hek, kötelezettségek és belső gátlások, hanem ter-
emtő akarata alá termett anyagnak tekinti az ele-
tet, leigazza és szabadon, a maga képére és hason-
latosságára formálja. Érett nomád hajlamok nélkül
sem születhetett volna meg ez a regény. A modern
nyugati irodalom szükségszerűen magára öltötte a
polgár ólomszárnyait. A város súlyos kövei, a lom-
ha polgári életformák láthatatlanul reánehedtek,
a ráció szigorú törvények kordájába fogta az érzé-
keket, az ösztönöket, - az élet tehát nagyon gon-
dos szűrőn keresztül érkezett az irodalomba.
Látszólag ugyan hatalmas irodalmi szabadságharc
történt, a naturalizmus például az ösztönök életére
vezette vissza az egész emberi létezést, ugyanak-
kor azonban az ösztönéletet két ösztönnek műkö-
désére „egyszerűsítette”, tehát a „haladás” es az
emberábrázolás „szabadságának” örve alatt megta-
gadta az ösztönélet sűrű, összetett voltát, agasbo-
gas gazdagságát. Krúdy ebben a regényében szakít
a legszerencsésebben, mert legbátrabban, a nyugati
szemleletmóddal: mindjárt a regény első sorai-
ban az egyszerű polgári figura, Czifra János mellett
föltűnik a Démon, az ember láthatatlan kísérője es
kísértője, az emberi személyiség „alteregója”, aki-
ben összesűrűsödik mindaz, amit a szabályszerű

polgár nem mer megélni, hanem gondosan szám-
űz tudatából. A Démon: az elfojtott vágy, az alom,
a megbilincselte ösztönök üzenete, a szellemi titkos
jele, a lélek néma pihegése, a kötelékeik közül né-
ha felszabaduló emberi hajlamok tombolása vagy
mélázó kószálása. Ez volt a Démon a mitológiában
is: az őállapot, a kozmosz s a káosz hírnöke, a hűt-
lenné vált és fölfelé törekvő emberhez, - Czifra
János, a szabályszerű polgár mellett tehát a mito-
lógia áll őrt.

A regény első harmincöt oldala különben polgári
regénynek tetszik, ferencvárosi életkép s a har-
mincötödik oldalon úgy érezzük, hogy a polgári
regényt immár szükségtelen is folytatni, - az iro-
máris kimerítette a névtelen pesti polgárok életet,
mégpedig távolról sem „mennyei” tekintetben,
tehát az ábrázolás külsőségeivel, ha-
nem inkább zenei kompozíciót szerzett róla. Ekkor
következik a nagy meglepetés: a Démon megmu-
tatja Czifra János törvénytisztelő és átkozottul jó-
zan polgárnak mindazt, amit gondosan sepe-
data nem volt hajlandó tudomásul venni, bevezeti
Budapestnek - Budapestnek? a modern „urbs”-
nak - rejtelmibe, oda, ahol felszabadul altere-
gónk, a bennünket kísértő Démon s kárpótlást
vesz magának. Ebből a nagyszerű életanyagból es
élménytömegből gyengébb tehetség mindenestre
„erkölcsrajzot” írt volna. Krúdy azonban nem kot-
ki ilyen sekélyes partoknál, tudja, hogy amit mi
„erkölcstelennek” ostarozunk, sok ezer éves embe-
ri vergődést takar. Emberi lényünk s létünk elnyo-
mott „alvilágának” feltörő bosszújáról, borzalmas
elégtételéről van szó. Itt bontakozik ki teljessége-
ben a regény forradalmi alkata: a főhősre és főese-
ményre szabott műnek már körvonalait sem talál-
juk, jönnek s mennek a figurák, a meglepetések, a
váratlan események, hiába keressük a ráció össze-
függéseit közöttük. Krúdy semmiképpen sem volt
„építő mester”, olyan „értelmetlenül” s meglepe-
tészzerűen hullámszerűen az események, mint a va-
lóságos létben, melyből a regényírók általában ka-
rajokat szelnek s azután ezeket a kiszakított életda-
rabkákat rendezik a maguk elméleti világának ke-
pére és hasonlatosságára. Krúdy regényének anya-
ga látszat szerint szétfolyó és szétömlő s mégis
szerves egységnek érezzük, tehát az író olyan fokú
művészi teljesítményt nyújt, aminőre magyar pró-
záíró sem előtte, sem utána nem volt képes. Rop-
pant formátumú szellem kellett ehhez, mely határ-
talan életanyagot bír hordozni magában s a lét be-
láthatatlan változatosságát át tudja hatni a maga
génuszának atmoszférájával és fényével. A re-
gényíró általában az egység illúziójával dolgozik s
matematikai összhangra építi művét, Krúdy nem
az egységnek, hanem a mérhetetlen változatosság
összetartozóságának hitét és illúzióját adja,
mint a zene. Epikus arányok és bölcselkedő hajla-
mú méretek helyett kozmikus és mitológiai mér-
téssel nyúl az életbe, mégpedig a XX. század
nagyvárosi-polgári életébe, - egy ősbibb kultúráju

JÖHET IDŐ, HOGY EMLÉKEZNI BÁTRABB DOLOG LESZ, MINT TERVEZNI

bülten érezte, hogy a nap nagy kérdése eldőlt, s a hátralévő fejlemények már csak természetes következményei Szindbád állásfoglalásának. A hajós mélyen lelkébe nézett és megfontolta szavát, mielőtt kimondta az ítéletet. Bor dolgában nem szerette Szindbád a tréfát.

Őszintén szólva, már egyáltalán nem bízott Szindbád a borokban, melyeket a pesti vendéglők némelyikében mértek. Mind e neszemények, inárcskakucsiak, domoszlói hárslevelűek, rajnai rizlingek, zöldszilvánik, soltvadkertei kadarok, füredi, csopaki nedűk, bikavérek, egri sillerek, villányiak, sasadi vörösek, arácsi asztaliak, kéknyelűek, badacsonyi fehérek talán már csak a helyszínen s egyes, a hajós és elvbarátai által igen nagy műgonddal, áhítattal kiválasztott, számon tartott és szigorral ellenőrzött pesti és budai bormérésekben voltak élvezhetők. A hajós is hajlott a felfogásra, hogy igazi bort talán már csak olyan kocsmákban mér-

nek, ahol nem adnak a bor mellé meleg ételt. A borértők világában forradalmi újításnak számított az is, mikor egyes nevesebb budai vagy pesti bormérők elhatározták, hogy zöld olajfestékekkel lakkozott asztalaikon egy-egy tál pörköltet vagy meleg házikolbászt is elfogyaszthat a bor mellé a vendég. Az igazi kocsmá más volt. Kegyhely volt az, a férfiúi élet egyik zarándokhelye, a merengés, múltba nézés, jövőt szemlélő ábrándozás komoly és ünnepélyes gyűlhelye. Szindbád oly gondterhes emlékezéssel tartotta számon a helyeket, ahol még igazi bort mérnek, mint a búcsúsok a híresebb búcsúk és vásárok színhelyeit. Mert a bor nemcsak mámort adott a magyarnak, hanem feledkezést is. Ezért kedvelte a bort Szindbád nyugodtan és rendszeresen, ahogy magyar férfihoz illett... Szindbád hitt benne, hogy csak a magyar tud méltósággal inni. Mindenki más csak iszákoskodott és torkát locsolta.

Szindbád, 1971. Ruttkai Éva és Latinovits Zoltán